

в порохівницях порох іше є!" (Чорна сальва, 149).

Книжним за походженням є і прислів "іскра божя", що був ужитий з оди Шіллера "До радості" (1787). Вживається у значенні "високі поривання, талант, покликання митця". У персонажів з роману І. Чендея *іскра божя* – це бажання чомусь навчитися (у даному випадку – молитися): "Кажу тобі, коли захоче, навчитись. Була би в ній іскра божя" (Птахи полишають гнізда, 140).

Крім фразем та крилатих висловів, І. Чендей щедро використовує у своїй художній оповіді приказки і прислів'я. Ці мовні одиниці не випадкові у плані змісту, вони обов'язково підпорядковані ідейному задуму та потрібному художньо-естетичному ефекту. Серед прислів'їв і приказок, зібраних із художніх творів митця, значну групу становлять прислів'я і приказки – філософські роздуми про сутність життя, про болочі соціальні проблеми: "всьому своя пора і свій ряд" (Скрип коліски, 343); "дві голови – не одна" (Весільний куролон, 137); "змітку взяти – не лісницю закувати" (Птахи полишають гнізда, 180); "від роботи і коні гинуть" (Син, 54); "коби чоловік знав, де впаде, простелив би собі" (Іван, 54); "під лезащий камінь вода не тече" (Життє Антона Кукурічки, 106).

Дуже доречними в художньому полотні автора є прислів'я-поради як засіб образного вираження моральних чи психологічних настанов: *на бога надійся, а сам гав не лви* (Життє Антона Кукурічки, 86); *готуй літом сани, а зимою воза* (Калина під снігом, 92); *проти вітру не дуй* (Провесна, 66).

Ряд прислів'їв і приказок в образно-художній формі характеризують позитивні чи негативні якості людини: *своя сорочка ближче до тіла* (Задумина субота, 121); *козжна рука до себе крива* (Цяхи, 239); *глупа голова, яка не думає найскоріше про того, хто її на шиї носить* (Останній дзвоник у вересні, 259).

Приказки і прислів'я можуть виступати засобом образного вираження:

а) фатуму долі: "що бог дасть, те й буде" (Життє Антона Кукурічки, 80);

б) узагальнення людських якостей чи дій через зіставлення з містичними істотами: *чорта у двері виганяй, чорт у вікно лізе* (Життє Антона Кукурічки, 138);

в) узагальнення життєвого досвіду: *хто довго вибирає, той підбирає* (Скрип коліски, 49); *як хто стелить, так спить* (Скрип коліски, 41); *гора з горою не сходяться, люди з людьми сходяться* (Скрип коліски, 136); *ситий голодному не вірує* (Провесна, 62); *ліпше з розумним згубити, як з дурним знати* (Провесна, 93).

Як бачимо, використання усталених виразів є невід'ємною частиною індивідуального стилю письменника. Фраземи, крилаті ви-

слови, приказки і прислів'я надають мові І. Чендея гнучкості, експресивності, образності і тої художньої неповторності, що вирізняє його перо серед інших закарпатських митців.

Література

1. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови. - Чернівці, 1971. - Ч.2.
2. Білодід І.К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози. - К., 1955.
3. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. - К.: Вища школа, 1975.
4. Фразеологічний словник української мови у 2-ох кн. - К.: Наукова думка, 1993.

Пискач О.Д.

ПРЕДИКАТИВНА ФУНКЦІЯ ПРИСЛІВНИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ

Питання про синтаксичні функції прислівників усе ще викликає активний інтерес сучасних мовознавців. Це пов'язано насамперед із самою суттю прислівника – частини мови відносно молодшої, надзвичайно своєрідної і досить складної. Специфіка прислівника полягає у багатстві вираження ним найрізноманітніших синтаксичних відношень: атрибутивних, просторових, часових, причинних, цільових, предикативних тощо. Тому не є безпідставною наявність великої кількості різних, часом навіть суперечливих, поглядів на походження, лексичне значення та синтаксичні функції прислівників у працях сучасних мовознавців (1, 3; 5; 6, 335).

Історія мови засвідчує, що прислівник протягом тривалого часу ототожнювався з обставиною, а в окремих випадках навіть не вважався за окрему частину мови. Проте поглиблене вивчення прислівника ще раз підтвердило думку про те, що функціонально-семантичні можливості цього лексико-граматичного класу слів набагато ширші. Вживання прислівників для вираження ознаки дії, іншої ознаки не виключає їх можливості виступати і в предикативній функції, адже іменник, наприклад, виконуючи роль присудка, не перестає бути при цьому іменником. Незважаючи на те, що багато мовознавців виділяють "категорію стану" як окрему частину мови (6, 335), заперечуючи цим самим можливість прислівника виступати предикатом, все ж таки в науковій літературі знаходимо переконливі докази щодо предикативної функції прислівників

(8, 23 – 25; 11, 430; 12, 290). Поряд із цим, чимало наукових студій прислівника не позбавлені недомовок, а то й двозначностей. Так, автори посібника “Граматика української мови” (І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, А.П.Грищенко) хоча й підтверджують здатність прислівників виступати у функції предикатів, однак чомусь отожнюють предикативні прислівники і слова “категорії стану” (2, 173). Російські ж мовознавці не виділяють у складі лексико-семантичних груп прислівники предикативні, проте й не заперечують здатність прислівників виступати у якості “компонента складеного дієслівного присудка” (7, 323).

У найновіших дослідженнях відомих українських синтаксистів не ставиться під сумнів здатність прислівників виступати в ролі предиката (3, 226, 253; 9, 200). Як відомо, предикативність – це одна з найважливіших ознак речення. На думку І.Вихованця, предикативність – це комплексна (модально-часова) семантико-синтаксична реченева категорія, до складу якої входять категорія часу (виражає стосунок до моменту мовлення) і категорія модальності (вказує на стосунок змісту речення до дійсності, з яким пов’язується витлумачення повідомлюваного як реального (лише констатованого мовцем) або ірреального (можливого, бажаного, необхідного й под.). Предикативність є фундаментом, на якому будується кожне речення (3, 62).

У функції предикатів вживаються лише ті частини мови, що мають здатність виражати значення дії, процесу, стану, якості, кількості. Це у першу чергу дієслова, прикметники, числівники, іменники і прислівники. Говорячи про предикативи, виражені прикметниками, іменниками, числівниками і прислівниками, не слід забувати про їх зв’язок із допоміжними дієсловами і значення останніх для вираження предикативної функції. Що ж стосується прислівників у ролі предикатів, то їх розрізняємо у двох складному й односкладному реченнях. При цьому маємо справу з прислівниковим складеним присудком і головним членом безособового односкладного речення. Внаслідок транспозиції прислівників у синтаксичну сферу дієслів утворюється прислівниковий складений присудок. Ця транспозиція, на думку дослідників, здійснюється за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, тобто вище згадуваних дієслів-зв’язок (3, 226). Незмінний прислівниковий компонент функціонує як присудок саме завдяки дієсловом-зв’язкам, найтиповішою з яких є зв’язка *бути*, що при прислівнику найчастіше вживається в теперішньому часі і формально набуває нульового виразу. Прислівниковий складений присудок виділяється у двоскладних реченнях, якщо в позиції підмета

виступає неозначена форма дієслова. Наприклад: *чи дехто ти жити коло дітий?* (Жденево); *тирдишко му т’ашко было ходити (Майдан); ту май дубрі сідити (Малій Березній); ў тэплу погоду фрышо стіти ў хólод (Водиця); л’убо з такоў дйкоў гаворыти (Липовець).* У предикативній функції вживаються тільки відприкметникові прислівники на -о, -е, -і, утворені шляхом адвербіалізації колишніх нечлених форм прикметників середнього роду, а також ті, що виникли і продовжують виникати на базі вживаних прикметників морфологічним способом. Прислівники в односкладному, чи однодерному (9, 200), простому реченні означають стан природи, фізичний, психічний стан людини. У науковій літературі їх ще називають предикатами стану (3, 253). Специфікою предикатів стану є сполучуваність їх із суб’єктною синтаксею, що виражає значення неактивності, пасивності. Прислівники у ролі головних членів односкладних речень (предикатів станів) бувають одновалентними, тобто такими, що відкривають тільки суб’єктну позицію, і зрідка двовалентними, що відкривають позицію суб’єкта і об’єкта стану. Найчастіше функцію суб’єкта стану виражає давальний відмінок без прийменника, родовий відмінок з прийменником *в (у)* та місцевий відмінок з прийменниками *на, в (у)*, а функцію об’єкта стану – знахідний відмінок без прийменника та родовий відмінок з прийменником *з*. Наприклад: *а што ти так смішно? (Сокірняця); пўгло му ут кáшл’ у (Пузняквіці); буде ти ичи хўже (Абранка); ддбрі ми бóло коло мáмки (Ворочево); на ўлиці нис’ хбўско (Нижні Ворота); фáйен мi там бóло (Худьово).* Прислівники, що означають стан природи, не можуть мати при собі суб’єкт стану. Проте дуже часто в реченнях такого типу наявні просторові, часові та зрідка причинові члени речення, що залежать від предиката стану і виражаються здебільшого відповідними прислівниками часу та місця або ж прийменниково-іменниковими сполуками. Наприклад: *áндэка дўже мi áптко (Малій Березній); надвурi нéнi звiзд’ано (Торун); ў хáичи было дóста тiплó, бо ни дуў вiтер (Присліп); нис’ка гóр’аче надвурi (Дове Поле).*

Прислівників, які вживаються лише у предикативній функції, в українських говорах Закарпаття, як і в загальнонародній українській мові, дуже мало. Ми виявили всього 32 лексеми. За підрахунками мовознавця В.Д.Горяного, “Словник української мови” в 11-ти томах фіксує 3107 прислівників, із яких 396 можуть виступати у функції предикатів, однак лише 48 прислівників є власне предикативними (4, 41). До власне предикативних прислівників, що вживаються в українських говорах Закарпатської області, відносимо *вáрко “жарко, парко, дуже душно”, вóтко “волого” (літ. волого (СУМ, I, 713), гiтко “неприсмно, бридко, огидно”, душно “жарко”*

9. Спільно І.І., Гуйванок Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
10. Словник української мови. – Т.І-ХІ. – 1970-1980.
11. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за ред. акад. І.К.Білодіда. – К., 1969.
12. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я.Плющ. – К., 1994.

Список назв населених пунктів Закарпатської області

1. Абранка Воловецького району.
2. Водича Рахівського району.
3. Ворочеве Перечинського району.
4. Довге Поле Ужгородського району.
5. Жденієво Воловецького району.
6. Липовець Перечинського району.
7. Майдан Міжгірського району.
8. Малий Березний Великоберезнянського району.
9. Нижні Ворота Воловецького району.
10. Присліп Міжгірського району.
11. Пузирківці Мукачівського району.
12. Сокириниця Хустського району.
13. Торун Міжгірського району.
14. Худьово Ужгородського району.
15. Ясіня Рахівського району.

Путрашук В.

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД НОМЕНКЛАТУРОЮ ОРОРЕЛЬСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ГОВОРІВ КАРПАТ

Карпатоукраїнська номенклатура оропельського являє собою складну й розгалужену систему. Особливості гірської місцевості зумовили існування досить широкого набору специфічних реалем, чи поняття, які, відповідно, знайшли відображення в лексичній досліджуваних говірок. Серед згаданої багатоманітності денотатів можна спостерігати своєрідну кореляцію, що будується на видовому протиставленні однакових родових понять, і є, між іншим, важливим системотворчим фактором. Із цього погляду корелятивними можна вважати поняття "вершина" / "підніжжя", "гостра / сплюснена вершина", "залісна / гола гора", "стрімкий / пологий схил", "вишуклий / увігнутий схил", "гірська лука" / "схил, що ореється",

(літ. *дүшно* (СУМ, II, 502), *жёрско* "з пронизливим вітром" (про погоду), *зельно* "з наявністю великої кількості зеленого кольору", *йало* "до лия", *спіско* "ковзко" (літ. *спізько* (СУМ, IX, 353), *сёлотко* "про відчуття солодкого смаку", "про приємні відчуття" (перен.), "про стан достатку, забезпеченості, задоволення чим-небудь і т.д." (пор. літ. *солодко* (СУМ, IX, 447), *студенё* "холодно" (літ. *студенё* (СУМ, IX, 799), *тёрко* "про відчуття терливого смаку" (літ. *тёрко* (СУМ, X, 97 – 98), *фрішно* "приємно, з відчуттям свіжості", *удобно* "зручно", "приємно комусь", *хмірно* "з великими хмарами, похмуро" (літ. *хмірно* (СУМ, XI, 95), *ббле* "добре", *гб'аче*, *гб'ачо* "жарко", *сідно* "видно, помітно" та деякі інші.

Підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що в українських говорах Закарпаття, окрім прислівників, які виражають тільки в предикативній функції, значно більше тих, що виражають і предикативну, і обставинно-атрибутивну функції. Причому, на відміну від їх літературних відповідників, значна частина цих прислівників виявляє ширші функціонально-семантичні можливості. Наприклад: *б'ліго* "маючи користь від кого-, чого-небудь" (*б'ліго ми ичи тот кайка, бо хот' даколи дрб' занесе* (Торун), *йасно* "світло, чисто, безмарно" (на нибі нині доста *йасно* (Присліп), *кабасно* "про відчуття кислого смаку" (*кабасно му ў рбті від дикьх набблук* (Майдан), *лэхко* "вільно, без перешкод чи труднощів" (а кому теперки *лэхко?* (Ясіня), *л'убо* "приємно, мило" (*л'убо ми ту боти* (Ворочеве), *мёрско* "неприємно, гидко" (*мёрско на н'ого нікати* (Сокириниця), *мі'ахко* "приємно, м'яко, м'яко, м'яко" (*выликаючи відчуття податливості при дотикі*) (*мі'ахко ми ту сидіти* (Малий Березний), *чи ми'ако копати?* (Ясіня), *паскудно*, *пудло* (*пудло, пудло*), *протіуно*, *спрішно*, *т'ахко* та багато інших. Це ще раз засвідчує багатство синтаксичних відношень, що виражаються прислівниками.

Література

1. Безноско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови: Морфологія. – К., 1993.
2. Вихованець Р.І., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К., 1982.
3. Вихованець Р.І. Граматика української мови: Синтаксис. – К., 1993.
4. Горняний В.Д. Предикативи в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1982. – №3. – С.40-42.
5. Грещук В.В. До питання про словотвір прислівників на -о // Мовознавство. – 1990. – №2.
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Морфологія. – К., 1965.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
8. Русанівський В.М. Означальні, предикативні і модальні прислівники // Українська мова і література в школі. – 1967. – №4. – С.23-25.